

Sektor usług w Polsce jako obszar zatrudnienia w uwarunkowaniach gospodarki opartej na wiedzy

WPROWADZENIE

Pomimo głębokich zmian strukturalnych obserwowanych we współczesnych gospodarkach, nierozwiązalnymi problemami ekonomicznymi pozostają kwestie jednoczesnego stymulowania wzrostu gospodarczego i produktywności oraz zapewnienia zatrudnienia, bezpieczeństwa socjalnego i spójności społecznej. Zagadnienia te pozostają aktualne w uwarunkowaniach wykształcającej się usługowej gospodarki opartej na wiedzy, kierunkującej procesy modernizacyjne na rozwój obszarów intensywnie wykorzystujących wiedzę i informację, o niematerialnym charakterze przewag konkurencyjnych i relacji gospodarczych.

W tradycyjnych koncepcjach rozwojowych wskazywano, że obszarem pozwalającym na absorpcję siły roboczej, uwalnianej z dziedzin gospodarczych o dynamicznym postępie technologicznym jest sektor usług. W tym ujęciu sektor trzeci jako niskoproduktywny i nieinnowacyjny przyczyniał się do realizacji celów zatrudnieniowych, jednak nie dynamizował wzrostu gospodarki, przynajmniej w sensie ilościowym.

Współcześnie sektor usług nie może być jednak traktowany jako obszar niepodatny na zmiany technologiczne, o małej dynamice produktywności i nieulegający modernizacji. Wręcz przeciwnie, wiele rodzajów działalności usługowej jest obecnie wyznacznikiem rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, o wysokim zakresie wykorzystania nowoczesnych rozwiązań ICT, kapitału ludzkiego i innowacyjności. Dynamiczny wzrost produktywności w wielu dziedzinach sektora usług rodzi jednak pytanie o aktualność tez wskazujących na sektor trzeci jako obszar absorpcji zatrudnienia. Przy wysokiej dynamice postępu technologicznego, miejsca pracy powstają bowiem jedynie przy jeszcze wyższej dynamice wzrostu zapotrzebowania na produkty danego rodzaju działalności.

W opracowaniu poddaje się więc ocenie skalę tworzenia miejsc pracy w sektorze usług w Polsce na tle pozostałych obszarów gospodarowania. Weryfikacji podlega hipoteza o dodatniej roli tego sektora dla zatrudnienia. Autorka próbuje odpowiedzieć na pytanie, które dziedziny usług w największym stopniu absorbują siłę roboczą w nowych uwarunkowaniach rozwijającej się gospodarki

opartej na wiedzy. Stąd, analizy prowadzone są nie tylko w odniesieniu do całego sektora usług, ale i w porównaniach na poziomie sekcji oraz w odniesieniu do dwóch grup usług: tradycyjnych (sekcje G, H, I PKD 2004) oraz opartych na wiedzy (J, K, L, M, N, O). Pierwszą z tych grup charakteryzuje zatrudnianie pracowników o relatywnie niskim poziomie kapitału ludzkiego, którego wyznacznikiem jest poziom wykształcenia. Grupa usług opartych na wiedzy to zaś rodzaj działalności intensywnie wykorzystującej wysoko wykwalifikowany personel [por. Cyrek, 2009, s. 39–43].

SEKTOR USŁUG JAKO OBSZAR ZATRUDNIENIA W UJĘCIU TEORETYCZNYM

Analizy uwzględniające sektor usług jako obszar zatrudnienia wiążą się z rozwojem koncepcji trójsektorowych, przedstawionych w latach trzydziestych XX wieku przez A. Fishera, C. Clarka, a następnie J. Fourastiégo oraz pracami autorów takich jak V.R. Fuchs, G. Stigler czy S. Kuznets. W teoriach tych zwraca się uwagę na odmienną rolę poszczególnych sektorów dla tworzenia miejsc pracy. W zaawansowanych stadiach rozwoju następuje stosunkowo szybki wzrost zatrudnienia w sektorze usługowym, przy jednoczesnym spadku zaangażowania siły roboczej w dwóch pozostałych: sektorze rolnictwa oraz przemysłu i budownictwa [zob. Daszkowska, 1998, s. 21–23; Kwiatkowski, 1980; Rogoziński, 2000, s. 91–111]. Zgodnie z tymi koncepcjami o alokacji miejsc pracy decyduje międzysektorowa zmienność uwarunkowań popytowo-podażowych.

Na postępujące zmiany struktury spożycia i popytu, jako przyczynę przekształceń sektorowych wskazuje A. Fisher. Podkreśla on wysoką elastyczność dochodową zapotrzebowania na produkty wytwarzane w sektorze usług. W efekcie wraz z rosnącym poziomem dochodu narodowego rośnie ich udział w zatrudnieniu. Podobnie zmiany struktury zatrudnienia w kierunku sektora usług wyjaśnia C. Clark. Ich przyczyny upatruje we względnym nasyceniu popytu na produkty przemysłowe i nieograniczonym wzroście zapotrzebowania na usługi wraz z podnoszeniem dobrobytu. Koncepcje tych autorów nie objaśniają jednak reakcji zatrudnienia na zmiany technologiczne.

Problemy te znajdują wyjaśnienie w podażowych koncepcjach rozwoju sektora usług. J. Fourastié wskazuje, że sektor usług cechuje najwolniejsza substitucja pracy przez kapitał. V.R. Fuchs [1965, s. 8–14, 29; 1968, s. 3–5, 35–45, 76] zauważa dodatkowo, że w usługach w większym stopniu wykorzystuje się wykwalifikowaną siłę roboczą. Specyfika usług ogranicza oddziaływanie postępu technicznego na procesy produkcyjne, co skutkuje zwiększoną absorpcją siły roboczej w celu zaspokojenia rozszerzającego się popytu. V.R. Fuchs wyjaśnia niską dynamikę produktywności w usługach: szybszymi zmianami technologii w przemyśle, większymi korzyściami skali tam występującymi, szybszym wzrostem intensywności kapitałowej pracy w przemyśle, szybszym wzrostem jakości

siły roboczej w przemyśle oraz szybszym spadkiem liczby przepracowanych godzin na osobę w usługach. Relatywny wzrost płac względem opłacenia kapitału oraz relatywny wzrost płac pracowników niewykwalifikowanych względem wykwalifikowanych powoduje wzrost udziału usług w zatrudnieniu.

Syntetyzując teorie przepływów siły roboczej, L. Menz [1965 za: Styś, 1977, s. 23–25] wskazuje, że wyznacznikami zmian w zatrudnieniu są tendencje w zakresie rozwoju podaży i popytu w poszczególnych sektorach. Usługi zaspokajające potrzeby związane z wysokim poziomem dobrobytu charakteryzuje powoli wzrastająca wydajność (przeciętnie 0,5% rocznie na zatrudnionego), co prowadzi do wzrostu zatrudnienia dostosowującego podaż do popytu.

Liczni badacze procesów rozwojowych podejmują próby empirycznej weryfikacji ustaleń koncepcji trójsektorowych, jak również rozszerzają tezy w nich zawarte. Uniwersalizm trendów w zakresie zatrudnienia podkreślają tacy autorzy, jak: D. Riddle, M. Ott, J. Tatom, R. Kutscher, J. Mark, I. Kravis [Grubel, Walker, 1993, s. 232–265]. Ogólny wniosek koncepcji trójsektorowych G. Stigler uznaje za słuszny, wskazując jednak, że istnieją rodzaje usług, których znaczenie maleje lub które zanikają w procesie rozwoju oraz takie, które rozwijają się niezwykle dynamicznie lub pojawiają po raz pierwszy. Badania empiryczne przeprowadzone przez S. Kuzneta w płaszczyźnie zmian struktury zatrudnienia również potwierdzają wcześniejsze ustalenia teorii trójsektorowych, natomiast w płaszczyźnie zmian struktury produktu narodowego stwierdza on nieznaczny wzrost udziału sektora usług [Kłosiński, 1997, s. 26–29; Gawlikowska-Hueckel, 1996, s. 20].

Zgodne z ustaleniami koncepcji trójsektorowych w płaszczyźnie ekonomicznej są wnioski wynikające z dualnego modelu przedstawionego przez W. Baumola [1967, s. 415–426]. Uwzględnia on uwarunkowania zmian struktury zatrudnienia, które wynikają z rozwoju technologii produkcji, wzrostu wydajności pracy i poziomu płac realnych. Dynamiczny wzrost wydajności pracy w przemyśle przy nieznacznym jej wzroście w usługach prowadzi do wzrostu względnych cen usług, a w efekcie do wzrostu płac. Sprzyja to przepływowi siły roboczej do usług. W. Baumol wskazuje jednocześnie na zróżnicowane specyfiki popytu na poszczególne grupy usług i w efekcie odmienne perspektywy ich rozwoju oraz zagrożenia z tym związane. Przy założeniach o elastycznych w długim okresie rynkach pracy oraz płacach nominalnych dostosowujących się do wzrostu wydajności w obszarach o najszybszym postępie technologicznym, model ten wskazuje na tendencje wzrostu kosztów wytwarzania w sektorze o stałej produktywności. W rezultacie, przy elastycznym cenowo popycie produkcja tego sektora stopniowo zanika, zaś przy utrzymaniu proporcji produkcji zasoby pracy zostają przesunięte do sektora o stałej produktywności, co jednak prowadzi do spowolnienia procesów wzrostowych. Usługi cechujące się nieelastycznym cenowo popytem lub popytem o wysokiej elastyczności dochodowej będą więc stale się rozwijać pomimo rosnących kosztów i absorbować coraz większą część zasobów siły roboczej. Inne usługi wzbogacające ludzką egzystencję, o wyso-

kiej elastyczności cenowej będą wymagać wsparcia ze strony państwa. W przeciwnym wypadku mogą stopniowo zanikać lub funkcjonować jedynie w niewielkiej skali, w niszach rynkowych i nie będą świadczone przez osoby o profesjonalnym przygotowaniu, co niesie ze sobą niebezpieczeństwo obniżenia ich jakości.

Na znaczenie nowych form organizacyjnych i postępującej specjalizacji pracy w usługach oraz zmian w zakresie wyposażenia technicznego dla przemian struktury zatrudnienia wskazuje G. Stigler [Kłosiński, 1997, s. 26–27]. Podkreśla on znacznie mniejszą niż w ujęciu A. Fishera i C. Clarka rolę zmian dochodów. Podobnie według S. Kuznetsa najważniejszym źródłem zmian strukturalnych jest postęp techniczny, który jednak wpływa nie tylko na wydajność, ale i na powstawanie nowego produktu, metody produkcji, a w efekcie nowej gałęzi produkcji [Kłosiński, 1997, s. 27–29; Gawlikowska-Hueckel, 1996, s. 20]. Zdaniem V.C. Warnock i D.G. Duncan [2004, s. 83–84], w efekcie zmian technologicznych prowadzących do substytucji starych produktów przez nowe siła robocza zostaje zaangażowana w nowych gałęziach działalności.

V.C. Warnock i D.G. Duncan [2004, s. 83–84] zwracają również uwagę, że zmiany struktury zatrudnienia wynikają z międzynarodowej wymiany handlowej i globalizacji działalności. Globalizacja umożliwia realokację źródeł czynników wytwórczych, w tym również pracy w skali międzynarodowej w zależności od ich cen i dostępności. R. Rowthorn i R. Ramaswamy [1997], analizując potencjalne przyczyny przepływów siły roboczej do sektora usług, takie jak: różnice w tempie zmian produktywności, zmiany struktury popytu wewnętrznego i wymiany handlowej z zagranicą oraz ograniczenia inwestycji przemysłowych, stwierdzają jednak, że wymiana handlowa pomiędzy krajami wysoko i słabo rozwiniętymi ma marginalny wpływ na międzysektorowe przepływy siły roboczej. Pomiedzy krajami wysoko rozwiniętymi efekt wymiany handlowej jest również nieznaczny, podobnie jak wpływ spadku stopy inwestycji przemysłowych. Analiza regresji pozwala im twierdzić, że różnice produktywności są czynnikiem objaśniającym dwie trzecie spadku udziału zatrudnienia w przemyśle krajów wysoko rozwiniętych.

Koncepcje trójsektorowe w większości odnoszą się jedynie do wymiaru ilościowego procesów zatrudnienia, określając udział siły roboczej w poszczególnych sektorach gospodarczych. Poza uwagę badaczy pozostawały wzajemne powiązania sektorowe, charakter dominujących procesów i wreszcie związane z nimi zmiany relacji społecznych i miejsca człowieka w gospodarce.

Jakościowy aspekt zaangażowanych zasobów siły roboczej można jednak odnaleźć już w pracach J. Fourastiégo, który podkreśla różnice w specyfice zawodów usługowych, przemysłowych i rolniczych, w ten sposób odnosząc się do wymiaru społecznego zmian rozwojowych. W latach 60. i 70. XX w. wraz z rozwojem teorii społeczeństwa postindustrialnego rozwój usług zaczął być symbolem przyszłości, pracy umysłowej i profesjonalnej. Usługi zaczęto utożsamiać z sektorem pozytywnie oddziałującym na gospodarkę [Miles, Boden,

2000, s. 2–4]. Koncepcje makrospołeczne A. Tofflera czy P. Druckera przedstawiane w kontekście wykształcania się nowych struktur społecznych, w tym sposobów wydatkowania pracy, wskazują na specyficzną rolę usług ze względu na ich wszechstronny wpływ na człowieka i jego życie. Tofflerowska „trzecia fala” wiąże się z rewolucją postindustrialną, w trakcie której rośnie zatrudnienie w usługach i wyłania się gospodarka, w której aktywność w coraz większym stopniu przejawia się w wytwarzaniu dóbr niematerialnych [Toffler, 1986 za: Grzywacz, 2005, s. 15–19; Sadler, 1997, s. 41–42; Flejterski i in., 2005, s. 38–39].

Równoległe koncepcje ukazujące rozwój usług jako uniwersalną tendencję rozwojową spotkały się z wieloaspektową krytyką. Wynikający z teorii trójsektorowych nieograniczony wzrost zatrudnienia w sektorze usług jest podważany przez autorów podkreślających granice jego ekspansji w krajach najwyżej rozwiniętych. Pomimo ukazania sektora usług jako podstawowego rodzaju działalności gospodarczej w społeczeństwie postindustrialnym D. Bella [1973 za: Rogoziński, 2000, s. 112–114; Rogoziński, 2003, s. 21, Sadler, 1997, s. 13, Kłosiński, 1997, s. 29], w którym życie jest „grą pomiędzy osobami”, a jego jakość mierzona jest usługami i wzajemnie świadczonymi korzyściami, pojawiają się pesymistyczne prognozy. Ze względu na stopniowe nasycaenie popytu konsumpcyjnego, siła robocza z sektora trzeciego jest uwalniana, co ze względu na brak alternatywnych miejsc pracy stanowić może przyczynę narastającego bezrobocia. Obserwowane równoległe wzrastające znaczenie usług dystrybucyjnych i finansowych ma drugorzędne znaczenie i nie rozwiązuje problemów nadwyżek siły roboczej. Badacze tacy jak: R. Shelp, D. Bell, B. Bluestone, F. Blackaby czy B. Harrison [Grubel, Walker, 1993, s. 232–265] wskazują więc na konieczność interwencji państwa zapobiegającą nadmiernemu rozwojowi sektora usług. Zaprzecza to tezie zalecającej tworzenie usługowych miejsc pracy, stanowiących warunek sprawnej realizacji produkcji przemysłowej i rolniczej oraz ograniczających problemy bezrobocia.

W latach 80. XX w. wraz ze zjawiskami kryzysowymi pojawiły się koncepcje deindustrializacji, ze wskazaniem na konieczność podjęcia działań umożliwiających reindustrializację. Ponownie zaczęto przywoływać opinie, że jedynie produkcja materialna jest produktywna. Wskazywano, że przesunięcie popytu w kierunku usług wynika ze zmian kulturowych ukierunkowanych na postawy dekadentkie i hedonistyczne, a postępujący rozwój usług wynika z nieudanych wysiłków modernizacyjnych w ramach tego sektora. Niska produktywność i innowacyjność usług wynika z niskiego poziomu siły roboczej w zakresie kwalifikacji. Usługi stają się symbolem zacofania [Miles, Boden, 2000, s. 4–5].

Współcześnie obserwujemy ponowny renesans koncepcji wskazujących na znaczenie usług dla zatrudnienia w nowych uwarunkowaniach rozwojowych. Trzecia fala, związana z rozwojem mikroelektroniki jest obecnie rozszerzana na kolejne etapy przemian społeczno-gospodarczych. E. Mączyńska [2003, s. 197–198; 2004, s. 153–155] wskazuje, że najpełniejszy rozwój usług związany jest

z szóstą falą przekształceń, w wyniku której ukształtuje się gospodarka oparta na wiedzy oraz społeczeństwo czasu wolnego i rozrywki. Nastąpi ona po fali czwartej, polegającej na rewolucji w sferze informacji (Internet) i piątej, związanej z ponadnarodowymi przepływami kapitału (fuzje i przejęcia). P. Drucker [1999, s. 9–20, 148–155] sygnalizuje natomiast, że obecnie obserwuje się czwarty etap transformacji, w którym wyłania się społeczeństwo pokapitalistyczne (społeczeństwo wiedzy i kapitalizmu informacji). Rozwój sektora usług wynika z koncentracji działalności na wiedzy i informacji, a więc dotyczy głównie sfer tworzenia kapitału ludzkiego, takich jak edukacja i ochrona zdrowia oraz obszarów wykorzystania i dystrybucji informacji. Podobne tendencje przedstawiane są także w koncepcjach społeczeństwa postprzemysłowego H. Kahna i A. Wienera czy postindustrialnego społeczeństwa technologicznego Z. Brzezińskiego [Szukalski, 2001, s. 28–30].

Współcześnie obserwowana zmiana rzeczywistości społeczno-gospodarczej w procesie rozwoju gospodarki opartej na wiedzy wiąże się jednak również z występowaniem szeregu obaw dotyczących zatrudnienia. R.D. Atkinson, w oparciu o analizę empiryczną, sformułował kontrargumenty wobec nieuzasadnionych twierdzeń przeciwników, jak i zwolenników tych przemian (tab. 1).

Kontrowersyjne stwierdzenia dotyczące skali zatrudnienia w usługach w uwarunkowaniach gospodarki opartej na wiedzy wynikają w pewnym stopniu z problemów związanych z oceną skali absorpcji pracy przez ten rodzaj działalności. Współcześnie zacierają się granice pomiędzy tradycyjnie wyodrębnianymi sektorami i ich produktem, wzrasta stopień powiązań międzysektorowych oraz udział relacji, czynności i zawodów usługowych w całej gospodarce. Na intensyfikację problemów związanych z identyfikacją skali pracy wykonanej w usługach wskazują także koncepcje wykształcania się „społeczeństwa samoobsługowego” lub „samozaopatrującego się” przedstawiane przez J. Skolkę oraz J. Gershunego [Szukalski, 2001, s. 31–34]. W literaturze przedmiotu, jak też w praktyce gospodarczej pomija się lub uwzględnia jedynie w małym stopniu działania usługowe niezwiązane z zawodowym zatrudnieniem. Dotyczy to pracy realizowanej w sferze pozarynkowej, w tym wykonywanej zarówno na potrzeby własne, jak i przyjmującej charakter działań społecznie użytecznych. Często są to działania nie tylko akceptowane, ale wręcz oczekiwane [Dobrzański, 1992, s. 55–56]. Z drugiej strony można także zaobserwować zjawisko przerzucania wielu czynności na konsumenta w ramach samoobsługi. Praca wykonywana w domu nie jest ujęta w oficjalnych statystykach dotyczących czasu i miejsc pracy, tymczasem prowadzi do statystycznego wzrostu produktywności [Zuboff, 2005, s. 99]. Z uwagi na potrzeby ewidencji problem gospodarowania siłą roboczą sprowadza się do zatrudnienia zawodowego, które oznacza konkretne zaangażowanie siły roboczej w sferze produkcji, za którą otrzymuje się umowne wynagrodzenie [Dobrzański, 1992, s. 55–56].

Tabela 1. Mity dotyczące zatrudnienia w gospodarce opartej na wiedzy a rzeczywistość

Mity	Rzeczywistość
Twierdzenia pesymistów a rzeczywistość	
Nowy model wiąże się z deindustrializacją gospodarki, a zmniejszenie roli przemysłu prowadzi do ograniczenia liczby miejsc pracy.	Działalność przemysłowa ulega przekształceniom, jednak nie zanika, obserwuje się wzrost produktywności, a miejsca pracy przyjmują charakter niematerialny.
Nowa gospodarka, globalizacja i działalność korporacji uzyskujących nadmierne zyski przyczyniają się do spowolnienia tempa wzrostu płac.	Wolne tempo wzrostu płac realnych wynika z powolnego wzrostu produktywności gospodarki.
W nowym modelu gospodarki większość powstających miejsc pracy to zajęcia niskopłatne.	W gospodarce obserwuje się znacznie szybszy wzrost wysoko opłacanych miejsc pracy, związanych z wysokimi kwalifikacjami i wykształceniem.
Przemiany technologiczne powodują, że więcej miejsc pracy likwiduje się niż tworzy się.	Technologia zmienia strukturę zatrudnienia, powoduje wzrost produktywności, jakości produktów i usług, wzrost płac i dochodów, nie powoduje natomiast wzrostu bezrobocia.
Zmiany w funkcjonowaniu podmiotów gospodarczych (zmniejszanie ich wielkości i zwolnienia pracowników) powodują ograniczenie liczby miejsc pracy dla klasy zarządzającej średniego szczebla.	Nowe miejsca pracy dla zarządu średniego szczebla oraz specjalistów powstają, co wynika z nacisku położonego na jakość, innowacje, projektowanie, marketing i finanse.
Twierdzenia optymistów a fakty	
W gospodarce opartej na wiedzy znaczna część miejsc pracy wiąże się z samozatrudnieniem.	Przedsiębiorcy mają taki sam udział w liczbie miejsc pracy jak w poprzednich okresach, natomiast rośnie rola związków korporacyjnych pomiędzy przedsiębiorcami. Zmienia się także charakter umów o pracę w kierunku ich uelastycznienia i większej samoopowiedzialności za rozwój zawodowy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Atkinson, 2000, s. 54–58].

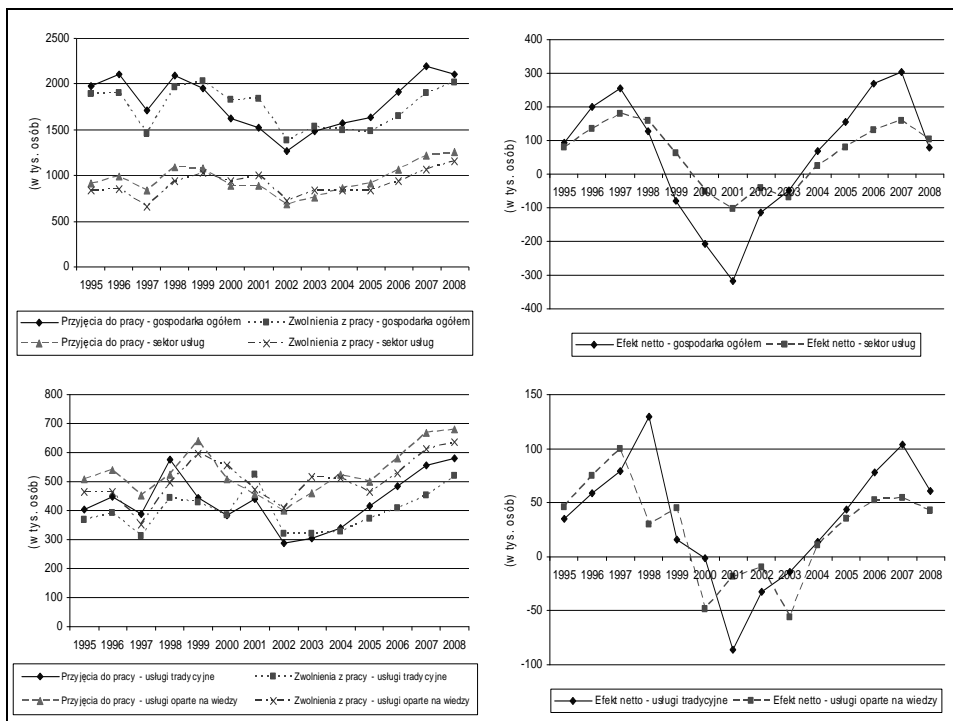
Krytyka koncepcji trójsektorowych jest uzupełniana postulatami dezagregacji sektora usług, uwzględniającej specyficzne cechy i funkcje poszczególnych rodzajów działalności. Teorie trójsektorowe zakładają stały wzrost zatrudnienia w całym sektorze usług wraz ze wzrostem dochodu, co przestaje być adekwatne do obserwowanej obecnie złożoności i zróżnicowania wewnętrznego tego sektora [Kłeczek, 1992, s. 105]. Koncepcje trójsektorowe nie są wystarczające dla wytłumaczenia dynamicznego współcześnie rozwoju grupy usług dla biznesu, gdyż ukierunkowane zostały pierwotnie na wyjaśnienie przepływu siły robo-

czej do usług o charakterze konsumpcyjnym. Problem rozwoju usług dla przedsiębiorstw podejmuje m.in. V.R. Fuchs [1965, s. 8–14, 29; 1968, s. 3–5, 35–45, 76]. Autor ten stawia hipotezę wyjaśniającą zmiany strukturalne poprzez względny wzrost popytu pośredniego na usługi. Hipoteza ta nie znajduje jednak potwierdzenia empirycznego. Podobnie A.S. Bhalla [1970, s. 519–520] poza klasycznymi podejściami do wyjaśnienia zjawiska relatywnie szybszego wzrostu zatrudnienia w sektorze usługowym wyróżnia również podejście uzależniające zatrudnienie usługowe od zatrudnienia w przemyśle. Proces *outsourcingu* jako czynnik przepływów siły roboczej do sektora usług jest też przedmiotem badań R. Rowthorn i R. Ramaswamy [1997]. Wielu autorów wskazuje, że współczesna dynamika zatrudnienia w sektorze usług może wynikać właśnie z rozwoju grupy usług biznesowych i nowoczesnych rozwiązań wykorzystywanych w zakresie ich świadczenia. Jednocześnie wzrasta znaczenie tzw. usług dobrobytu, a ważnym obszarem zatrudnienia są usługi klasyczne [por. Kłosiński, 2003, s. 15].

Powyższy przegląd literatury przedmiotu wskazuje na zasadność empirycznej oceny roli sektora usług dla zatrudnienia w Polskiej gospodarce we współczesnych uwarunkowaniach tworzącej się gospodarki opartej na wiedzy oraz dynamizacji przekształceń wewnętrznej struktury sektora usług.

ABSORPCJA SIŁY ROBOCZEJ W SEKTORZE USŁUG W POLSCE W LATACH 1995–2008

W polskiej gospodarce obserwuje się dynamiczne zmiany na rynku pracy. Następuje równoległe tworzenie miejsc pracy w nowo powstających przedsiębiorstwach, wzrost liczby miejsc pracy w istniejących podmiotach gospodarczych (w wyniku rozbudowy i modernizacji aparatu wytwórczego, rozszerzenia lub zmiany profilu działalności, zmian organizacyjnych, pełniejszego wykorzystania miejsc pracy na jednej zmianie, zwiększenia współczynnika zmianowości), jak i ich likwidacja, występująca ze względu na redukcje liczby pracowników czy likwidacje przedsiębiorstw [Socha, 2006, s. 1–2; Kabaj, 2005, s. 23–28; Węgrzyn, 2005, s. 124]. Obserwowane są procesy zwolnień, rezygnacji i wyłączeń z rynku pracy, wejść na rynek pracy lub rozpoczęcia działań, restrukturyzacji działalności lub realokacji siły roboczej w ramach przedsiębiorstwa, sektora działalności czy obszarów geograficznych [Warnock, Duncan, 2004, s. 81]. Wszystkie te przepływy prowadzą do zmian strukturalnych w obszarze zatrudnienia i decydują o skali modernizacji w kierunku usługowej gospodarki opartej na wiedzy. Ich przebieg w latach 1995–2008 zilustrowano na rys. 1, zaś efekt sumaryczny na rys. 2.

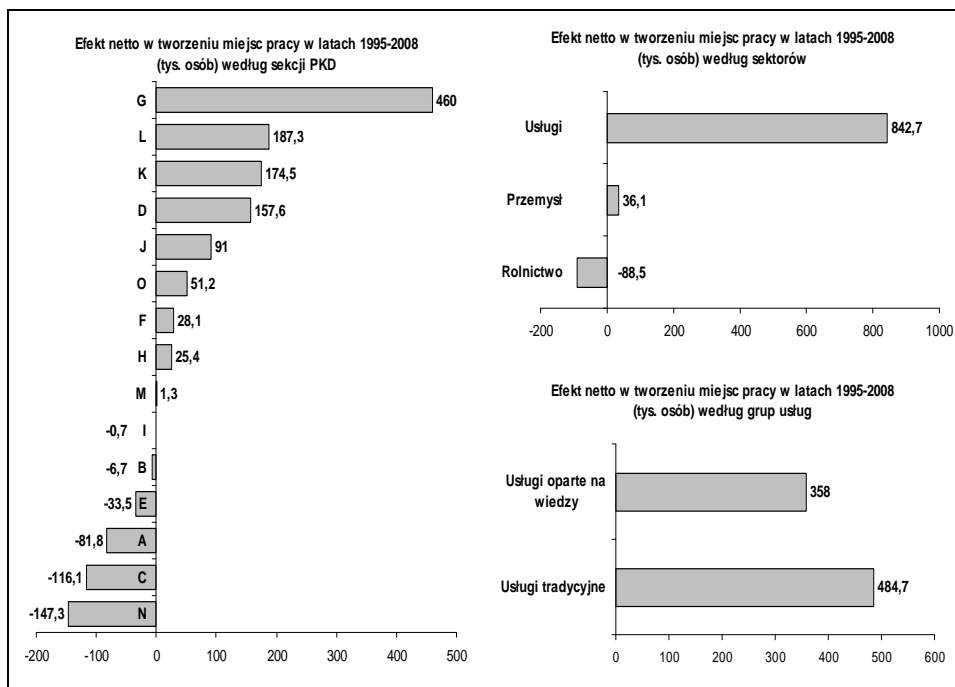

Rysunek 1. Przepływy na rynku pracy i efekt netto w zakresie tworzenia miejsc pracy w Polsce w latach 1995–2008 w gospodarce ogółem i w sektorze usług

Przyjęci do pracy to pracownicy pełnozatrudnieni, z którymi został zawarty stosunek pracy. Zwolnieni z pracy to pracownicy pełnozatrudnieni, z którymi została rozwiązana umowa o pracę. Efekt netto w zatrudnieniu obliczono jako różnicę pomiędzy liczbą osób przyjętych i zwolnionych z pracy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik..., 2009, s. 244–245; Rocznik..., 2008, s. 238–239; Rocznik..., 2007, s. 248–249; Rocznik..., 2006, s. 246–247; Rocznik..., 2005, s. 243–244; Rocznik..., 2004, s. 243–244; Rocznik..., 2003, s. 156–157; Rocznik..., 2002, s. 145–147; Rocznik..., 2001, s. 143–145; Rocznik..., 2000, s. 139–141; Rocznik..., 1999, s. 138–140; Rocznik..., 1998, s. 132–133; Rocznik..., 1997, s. 136–137; Rocznik..., 1996, s. 130–131; Pracujący..., 2009, s. 132, 133–135, 142–145; Pracujący..., 2008, s. 130, 131–133, 140–143; Pracujący..., 2007, s. 128, 129–132, 138–141; Pracujący..., 2006, s. 130, 131–133, 140–143; Pracujący..., 2005, s. 126, 127–129, 136–139; Pracujący..., 2004, s. 106, 107–109, 116–119; Pracujący..., 2003, s. 106, 107–109, 116–119; Pracujący..., 2002, s. 106, 107–109, 116–119; Pracujący..., 2001, s. 100, 101–103, 110–113; Pracujący..., 2000, s. 96, 97–99, 106–109; Pracujący..., 1999, s. 65–67, 76–77; Pracujący..., 1998, s. 65–67, 76–77; Pracujący..., 1997, s. 65–67, 76–77].

W Polsce w latach 1995–2008 zatrudnienie w gospodarce narodowej wzrosło netto o około 790,1 tys. osób. Było to efektem ruchu zatrudnionych, w ramach którego z 25 mln 176 tys. osób zawarto stosunek pracy, a umowę o pracę rozwiązano z 24 mln 386 tys. osób.

Rysunek 2. Efekt netto w zakresie tworzenia miejsc pracy w Polsce w latach 1995–2008 w ujęciu sektorów, sekcji PKD oraz grup usług

Źródło: jak dla rys. 1.

Sektor rolniczy przyczynił się do zmniejszenia zatrudnienia w gospodarce w analizowanym okresie. W sektorze przemysłowym zatrudnienie wzrosło w niewielkim stopniu, zaś obszarem absorpcji siły roboczej był sektor usług.

W sektorze usług łącznie liczba pracowników pełnozatrudnionych w latach 1995–2008 wzrosła o 842,6 tys. osób. Był to więc większy przyrost niż w gospodarce ogółem, co podkreśla rolę usług jako obszaru tworzenia miejsc pracy. W okresie tym liczba osób przyjętych do pracy w sektorze usług wyniosła 13 mln 490 tys., a liczba osób zwolnionych: 12 mln 648 tys.

Wzrost zatrudnienia w usługach tradycyjnych pozostał na nieco wyższym poziomie (484,7 tys. osób) niż w usługach opartych na wiedzy (357,9 tys. osób). W usługach tradycyjnych przyjęto do pracy 6 mln 55 tys. osób, zaś liczba osób zwolnionych wyniosła 5 mln 570 tys. W usługach opartych na wiedzy przyjęcia dotyczyły 7 mln 435 tys. osób, zaś zwolnienia: 7 mln 77 tys. osób.

Zauważyć należy znaczną rolę wahań cyklicznych, które przyczyniły się do zmniejszenia zatrudnienia w okresie spowolnienia gospodarczego w latach 1999–2003. Sektor usług okazał się przy tym amortyzatorem spadku zatrudnie-

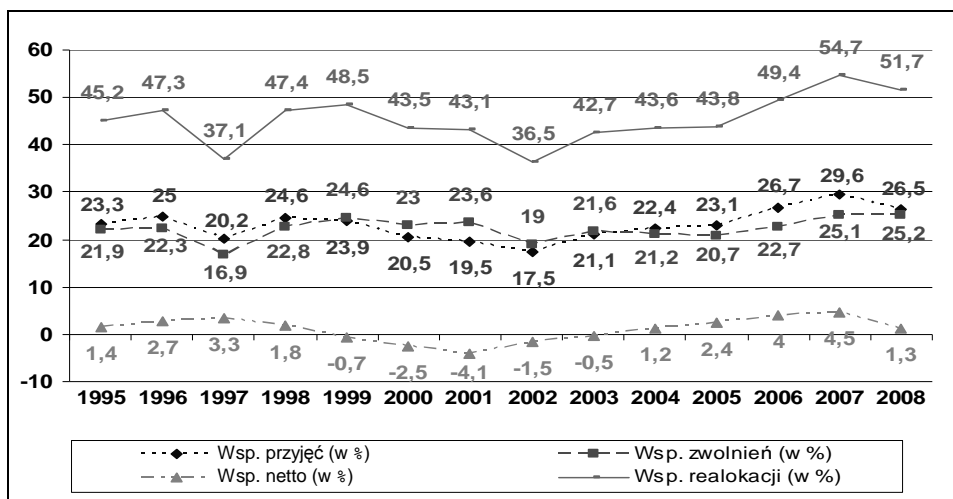
nia w okresie tendencji recesyjnych. W szczególności wniosek ten dotyczy usług opartych na wiedzy.

Ponad połowa wzrostu netto w sektorze usług (460 tys. osób) przypada na handel i naprawy (sekcja G), który charakteryzuje niezwykle dynamiczny rozwój, w tym mikroprzedsiębiorstw, możliwy ze względu na relatywnie niskie bariery wejścia, jak i stymulowany zainteresowaniem kapitału zagranicznego. Znaczny wzrost zatrudnienia zaobserwowano także w administracji (sekcja L: 187,3 tys. osób). Zmiany w tym obszarze warunkowane są głównie rozwiązaniami systemowymi, w tym reformami struktur administracyjnych i nie podlegają wahaniom cyklicznym. Dodatni efekt netto w odniesieniu do liczby zatrudnionych odnotowano także w, uznawanej za wyznacznik nowoczesności struktury gospodarczej, obsłudze nieruchomości i firm, nauce (sekcja K: 174,5 tys.) oraz finansach (sekcja J: 91 tys.). Zmiany te świadczą o coraz wyższym zaawansowaniu rozwojowym sektora usług w Polsce, w którym coraz istotniejsza staje się rola szeroko rozumianych usług obsługi biznesu, wykorzystujących wysoko wykwalifikowany personel i wyspecjalizowaną wiedzę. Ponadto, choć w nieco mniejszej skali, w analizowanym okresie wzrosło również zatrudnienie w sekcjach O (51,2 tys. osób) oraz H (25,4 tys. osób), a więc w pozostałych rodzajach działalności usługowej, w tym usługach osobistych i zagospodarowujących czas wolny oraz w usługach turystyczno-gastronomicznych, co jest charakterystyczne dla społeczeństw dobrobytu.

W ramach sektora usług ujemny efekt netto w zakresie zatrudnienia odnotowano w ochronie zdrowia i opiece społecznej (sekcja N: 147,3 tys. osób), na co złożyły się negatywne zmiany w latach 1998–2004. Jest to zjawisko niepokojące z uwagi na istotne cele społeczne i prognozowany wzrost zapotrzebowania na tego typu usługi w starzejących się społeczeństwach. Sytuacja ta wiąże się z obserwowanym w ostatnim okresie zjawiskiem drenażu mózgow pracowników ochrony zdrowia, motywowanym zarówno czynnikami ekonomicznymi, jak i możliwościami rozwoju zawodowego. W Polsce wielu lekarzy wyraża chęć wyjazdu emigracyjnego, a nawet składa wnioski o nostryfikację dyplomów. W 2006 r. legalna emigracja zarobkowa wyniosła ponad 600 tys. osób [Dach, 2008, s. 29–31, 41–43].

Pomimo negatywnego wpływu na poziom zatrudnienia pozausługowych sektorów gospodarki, należy podkreślić istotne różnice w poszczególnych sekcjach i sektorach. Znaczne zwiększenie liczby pracujących dotyczy przetwórstwa przemysłowego (157,6 tys. osób), a w mniejszym stopniu także budownictwa (sekcja F: 28,1 tys.), pomimo ujemnego wpływu spowolnienia gospodarczego w okresie 1999–2003. Zmniejszenie liczby pracujących zanotowano w rolnictwie (sekcje A i B: odpowiednio o 81,8 i 6,7 tys. osób) oraz w górnictwie (sekcja C: 116,1 tys. osób) i wytwarzaniu energii (sekcja E: 33,5 tys. osób), a trwałość tendencji spadkowych zgodna jest z ogólnoeconomicznymi prawidłowościami rozwoju tych obszarów.

Procesy tworzenia i likwidacji miejsc pracy analizuje się nie tylko przy wykorzystaniu zmiennych zasobowych, ale i wskaźników, pozwalających na ocenę dynamiki zmian z uwzględnieniem skali danego rodzaju działalności (rys. 3, 4, tab. 2). Wskaźniki te informują w syntetycznej formie o przepływach na rynku pracy i zmianach w strukturze sektorowej gospodarki. W przypadku, gdy występują duże rozbieżności między wartościami współczynnika przyjęć i zwolnień (na korzyść tego pierwszego) występuje silna ekspansja rozwojowa danej sekcji. Wysoka wartość współczynników przyjęć i zwolnień, prowadzi do wysokiej wartości wskaźnika realokacji, świadcząc o dużej fluktuacji kadr w danym rodzaju działalności [Fazłagić, 2001, s. 90–91].

Rysunek 3. Wartości współczynników przepływów na rynku pracy w Polsce w latach 1995–2008

Współczynnik przyjęć obliczono jako stosunek liczby przyjęć pomniejszonej o osoby powracające do pracy z urlopów wychowawczych i bezpłatnych w danym roku do liczby zatrudnionych w dniu 31 XII roku poprzedniego.

Współczynnik zwolnień obliczono jako stosunek liczby zwolnień pomniejszonej o osoby, które otrzymały urlopy wychowawcze i bezpłatne w badanym okresie do liczby zatrudnionych w dniu 31 XII roku poprzedniego.

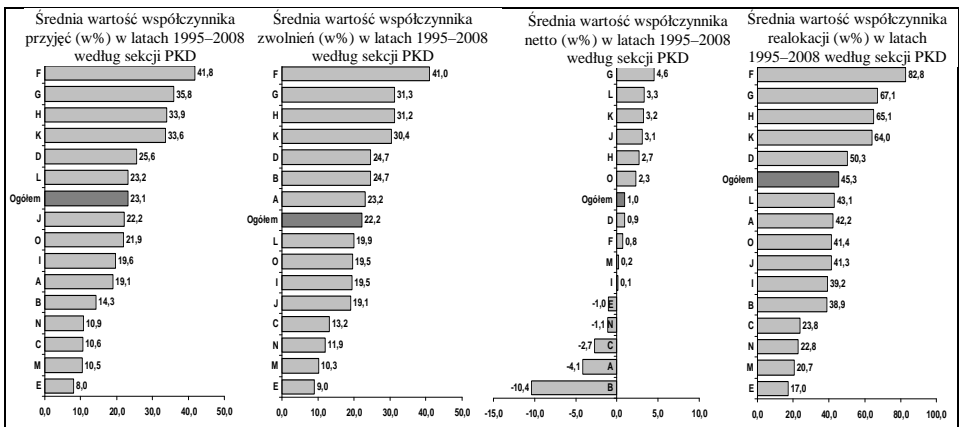
Współczynnik netto stanowi różnicę pomiędzy współczynnikiem przyjęć i zwolnień.

Współczynnik realokacji stanowi sumę współczynników przyjęć i zwolnień.

Źródło: jak dla rys. 1.

Najwyższe wartości współczynników przyjęć w analizowanym okresie odnotowano w sekcji F oraz usługowych sekcjach: G, H i K, co świadczy o ich dominującej roli w absorpcji siły roboczej. Wskaźniki przyjęć w sekcji K wzrosły wyraźnie w ostatnich trzech latach, co może sygnalizować coraz większą

rolę tego obszaru gospodarowania dla tworzenia miejsc pracy. Jednocześnie wymienione sekcje odznaczają się najwyższymi współczynnikami zwolnień, co wskazuje znaczną fluktuację kadr i niestabilność zatrudnienia w tych obszarach. Są to sekcje o znacznym stopniu sezonowości prac (budownictwo, hotelarstwo), a także obszary o wysokim udziale mikropodmiotów i indywidualnie prowadzonej działalności gospodarczej. Najniższe stopy przyjęć i zwolnień charakteryzują sekcje E i C, choć w poszczególnych latach ich wartości ulegają znacznym zmianom, a także usługowe sekcje M i N, które jako usługi świadczone w dużym stopniu nierynkowo, nie podlegają tak znacznym fluktuacjom. Zwraca także uwagę obniżanie się wartości współczynników przyjęć i zwolnień w okresach dekonunktury. Można więc wnioskować, że w sytuacji niskiej dynamiki wzrostu gospodarczego rynek pracy staje się mniej mobilny.

Rysunek 4. Średnie wartości współczynników przepływów na rynku pracy w Polsce w latach 1995–2008 w ujęciu sekcji PKD

Źródło: jak dla rys. 1.

W efekcie najwyższe współczynniki realokacji zatrudnionych cechują sekcje F, G, H i K, najniższe natomiast: E, M, N i C. W oparciu o analizę wariacji nie odnotowano istotnych statystycznie ($p=0,9621$) różnic pomiędzy wartościami średnich dla lat 1995–2008 współczynników realokacji pomiędzy grupami, które tworzą trzy sektory: rolnictwo, przemysł i usługi. Podobnie nie stwierdzono różnic ($p=0,1454$) pomiędzy grupą usług tradycyjnych i opartych na wiedzy (tab. 2).

Najwyższe dodatnie współczynniki netto odnotowano w sekcjach G, ale także L, K i J. Są to więc dziedziny rozwojowe, w których powstaje najwięcej miejsc pracy. Stopy netto o znacznych wartościach ujemnych charakteryzowały sekcję B, w której spadek zatrudnienia okazał się relatywnie największy. Ponadto analiza wariacji ($p=0,0005$) pozwoliła stwierdzić istotne różnice w wysoko-

ści średnich współczynników netto dla lat 1995–2008 pomiędzy trzema sektorami, z najwyższymi wskaźnikami dla sektora usług i ujemnymi dla rolnictwa. Procedura ta nie wykazała jednak statystycznie istotnych różnic ($p=0,1948$) w układzie usług tradycyjnych i opartych na wiedzy (tab. 2).

Tabela 2. Ocena istotności statystycznej różnic pomiędzy dziedzinami gospodarowania w zakresie ruchu na rynku pracy – wyniki analizy wariancji z pojedynczą klasyfikacją w zakresie ocen wartości parametru p

	Wsp. przyjęć	Wsp. zwolnień	Wsp. netto	Wsp. realokacji
Rolnictwo – Przemysł – Usługi	0,7301	0,9487	0,0005	0,9621
Usługi tradycyjne – Usługi oparte na wiedzy	0,1707	0,1202	0,6722	0,1454

Źródło: jak dla rys. 1.

Obserwacja przemian na polskim rynku pracy w latach 1995–2008 potwierdza więc tezę, że to rozwój sektora usług pozwala na włączenie w sferę aktywności gospodarczej osób poszukujących zatrudnienia. Powstające miejsca pracy dotyczą zarówno wysoko wykwalifikowanych pracowników, jak i osób wykonujących proste czynności niewymagające wysokiego poziomu wykształcenia. Rozwijają się zarówno takie tradycyjne rodzaje działalności usługowej jak handel, jak i nowoczesne usługi finansowo-biznesowe. Wyraźnie większą stabilnością zatrudnienia cechują się obszary usług świadczone w ramach sektora publicznego. Procedury analiz statystycznych pozwalają stwierdzić występowanie istotnych różnic pomiędzy sektorami w skali tworzenia miejsc pracy, jednak nie dotyczą one grup usług o odmiennych specyfikach wykształcenia pracujących.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone analizy zatrudnienia w polskiej gospodarce pozwalają wskazać na sektor usług jako obszar absorpcji siły roboczej. Ponadto sektor ten wydaje się być amortyzatorem wahań koniunkturalnych w obszarze zatrudnienia. Miejsca pracy powstają przy tym równoległe zarówno w nowoczesnych, jak i tradycyjnych sferach usług, które wciąż pozostają ważnym obszarem włączania w sferę aktywności gospodarczej osób o słabszej pozycji przetargowej na rynku pracy.

Obok przedstawionych w niniejszym artykule analiz skali zatrudnienia i jego zmian w poszczególnych obszarach działalności, interesującym obszarem badawczym jest także zmiana charakteru powstających miejsc pracy w usługach. W uwarunkowaniach powstającej gospodarki opartej na wiedzy zmienia

się bowiem specyfika realizowanej pracy. Ze względu na ograniczenia publikacyjne wątek ten rozwinięty zostanie w innych opracowaniach autorki.

LITERATURA

- Atkinson R.D., 2000, *Myths of the new economy*, „New Economy” Vol. 7, No 1.
- Baumol W.J., 1967, *Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis*, „The American Economic Review” Vol. LVII, No 3.
- Bell D., 1973, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, John Wiley, Basic Books Inc. Publishers, New York.
- Bhalla A.S., 1970, *The Role of Services in Employment Expansion*, Center Paper No. 156, Yale University, Economic Growth Center, New Haven, Connecticut, reprinted from the “International Labour Review” Vol. 101, No. 5.
- Cyrek M., 2009, *Próba klasyfikacji sektora usług w kontekście wymagań gospodarki opartej na wiedzy [w:] Instytucjonalni pierietworzenia w suspilstwi: switowij doswid i ukrainska rialist*, A.A. Tkacz (red.), MIDMU KPU, Melitopol.
- Dach Z. (red.), 2008, *Rynek pracy w Polsce. Aspekty ekonomiczno-społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Daszkowska M., 1998, *Usługi. Produkcja, rynek, marketing*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dobrzański K., 1992, *Zatrudnienie w usługach społecznych. Aspekty organizacyjno-ekonomiczne*, Zeszyty Naukowe – Seria II, Prace doktorskie i habilitacyjne, Zeszyt 118, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań.
- Drucker P.F., 1999, *Społeczeństwo pokapitalistyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Fazłagić A., 2001, *Zatrudnienie w usługach [w:] Transformacja w usługach. Sektor usług w Polsce w latach 1990-1999*, red. K. Rogoziński, Zeszyty Naukowe nr 9, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G. (red.), 2005, *Współczesna ekonomika usług*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Fuchs V.R., 1965, *The Growing Importance of the Service Industries*, Occasional Paper 96, National Bureau of Economic Research, Columbia University Press, New York and London.
- Fuchs V.R., 1968, *The Service Economy*, National Bureau of Economic Research, General Series, Number 87, Columbia University Press, New York and London.
- Gawlikowska-Hueckel K. (red.), 1996, *Zmiany strukturalne w polskiej gospodarce w okresie transformacji w latach 1989-1995*, „Transformacja Gospodarki” nr 81, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk – Warszawa.
- Grubel H.G., Walker M.A., 1993, *Services and the Changing Economic Structure [w:] H.G. Grubel, International Capital and Service Flows. Theory and Measurement for Economic Policy*, Vol. II, Economists of the Twentieth Century, University Press, Cambridge.
- Grzywacz W., 2005, *Ekonomiści i systemy ekonomiczne*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne – Oddział Wojewódzki w Szczecinie, Szczecin.
- Kabaj M., 2005, *Ekonomia tworzenia i likwidacji miejsc pracy. Dezaktywizacja Polski?*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

- Kłęczek R., 1992, *Działalność usługowa jako problem badawczy*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu. Rynek i konsumpcja nr 642.
- Kłosiński K., 2003, *Współczesne tendencje w sektorze usług Unii Europejskiej*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa.
- Kłosiński K., 1997, *Przemiany strukturalne w usługach rynkowych*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa.
- Kwiatkowski E., 1980, *Teoria trzech sektorów gospodarki. Prezentacja i próba oceny*, PWN, Warszawa.
- Mączyńska E., 2004, *Deficyt pracy w cywilizacji wiedzy i niepewności* [w:] *Tworzenie nowych miejsc pracy*, Raport nr 47, Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Radzie Ministrów, Warszawa.
- Mączyńska E., 2003, *Ustrój gospodarczy w Polsce. Pułapki modelowe* [w:] *Ekonomia i świat współczesny. Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, red. E. Mączyńska, P. Pysz, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Menz L., 1965, *Der Tertiäre Sektor*, Polygraphischer, Zurich.
- Miles I., Boden M., 2000, *Introduction: Are Services Special?* [w:] *Services and the Knowledge-Based Economy*, M. Boden, I. Miles (eds.), Science, Technology and the International Political Economy Series, Continuum, London and New York.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 1996 r.*, 1997, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 1997 r.*, 1998, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 1998 r.*, 1999, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 1999 r.*, 2000, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2000 r.*, 2001, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2001 r.*, 2002, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2002 r.*, 2003, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2003 r.*, 2004, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2004 r.*, 2005, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2005 r.*, 2006, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2006 r.*, 2007, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2007 r.*, 2008, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarce narodowej w 2008 r.*, 2009, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 1996, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 1997, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 1998, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 1999, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2000, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2001, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2002, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2003, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2004, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2005, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2006, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2007, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2008, GUS, Warszawa.

- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, 2009, GUS, Warszawa.
- Rogoziński K., 2003, *Cywilizacja usługowa – samorealizujące się niespełnienie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Rogoziński K., 2000, *Usługi rynkowe*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań.
- Rowthorn R., Ramaswamy R., 1997, *Deindustrialization – Its Causes and Implications*, “Economic Issues” 10, International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Sadler P., 1997, *Zarządzanie w społeczeństwie postindustrialnym*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków.
- Socha J., 2006, *Tworzenie i likwidacja miejsc pracy w sektorze przedsiębiorstw w Polsce*, „Gospodarka Narodowa” nr 5–6.
- Styś A., 1977, *Rynek usług w ujęciu przestrzennym*, PWE, Warszawa.
- Stukalski S.M., 2001, *Sektor usług w gospodarce niemieckiej. Hipotezy i empiryczna weryfikacja przekształceń strukturalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Toffler A., 1986, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa.
- Warnock V.C., Duncan D.G., 2004, *Jobs In a Changing American Economy*, “Mortgage Banking” June.
- Węgrzyn G., 2005, *Popyt na pracę w Polsce – aktualne tendencje* [w:] *Konkurencyjność rynku pracy i jego podmiotów*, red. D. Kopycińska, Uniwersytet Szczeciński, Katedra Mikroekonomii, Szczecin.
- Zuboff S., 2005, *America’s Productivity Secret? You*, „Fast Company” Issue 94, May.

Streszczenie

W opracowaniu ocenie poddano skalę absorpcji siły roboczej w sektorze usług w Polsce w latach 1995–2008. Procesy przemian analizowano w odniesieniu do zmiennych zasobowych, jak i z wykorzystaniem współczynników charakteryzujących ruch na rynku pracy. Znaczenie sektora usług dla zatrudnienia konfrontowano z pozostałymi sektorami. Porównaniom poddano również poszczególne sekcje PKD oraz grupy usług. W efekcie wskazano, że obszarem absorpcji siły roboczej w Polsce jest sektor usług, a zatrudnienie wzrasta zarówno w usługach tradycyjnych, jak i opartych na wiedzy. Pozwala to na pozytywną modernizację strukturalną, jak i włączenie w sferę aktywności osób o słabszej pozycji na rynku pracy.

Service Sector in Poland as the Field of Employment in the Knowledge-Based Economy Conditions

Summary

The scale of workforce absorption in the service sector in Poland in the period 1995–2008 was assessed in the paper. The processes of changes were analysed concerning both: resources and some indexes of movement on the labour market. The role of the service sector for employment was compared with the other sectors. The specified PKD sections and groups of services were also compared. As a result the service sector in Poland was indicated as a sphere of workforce absorption, and there was made a conclusion that employment increase in both: the traditional as well as the knowledge-based services. The phenomena allows to positively modernize the economic structure and to include people with weak position on the labour market in the sphere of economic activity.